

2003 - פרשת "פני חבר"

מאת:

קצין משפטים ארתור קרטון, תובע צבאי בפרקליטות לעניינים מבצעיים, התביעה הצבאית

סא"ל גל עשהאל, הפרקליט לעניינים מבצעיים, התביעה הצבאית

בשנת 2003, במהלך אירועי "גאות ושפל", נהרגו סג"ם יואב דורון וסמ"ר יהודה בן-יוסף ז"ל מאש כוחותינו בעת פעילות מבצעית, לאחר שזוהו בשוגג כמחבלים. לאחר סיום החקירה בעניין, החליט הפצ"ר לסגור את תיק החקירה מבלי להעמיד לדין מי מהמעורבים באירוע – החלטה אשר אושרה על ידי היועץ המשפטי לממשלה. על החלטת זו הוגשה עתירה לבג"ץ אשר נדחתה לאחר שנמצא כי אין הצדקה להתערב בשיקול דעתו של הפצ"ר.

רקע עובדתי

ביום 11 במארס 2003, במהלך "אירועי גאות ושפל", נשלח כוח מיחידת "מגלך" לחברון על מנת לעצור פעיל חמאס, בעקבות פיגוע שאירע באזור. לפי מידע מודיעיני, פעיל החמאס עשוי היה להימצא סמוך ליישוב "פני חבר". בקרבת היישוב, אבטחו המנוחים את מאחז "גבעת האנטנה"

התקופה בה התרחש האירוע הייתה מורכבת ומתוחה, ואופיינה בחשש תמידי מפני פעולות טרור באזור. לפיכך, הכוח נדרש לצאת לפעילות באופן מידי. בהעדר זמן התארגנות מספק, לצד הלחץ ששרר, מפקדי הכוח התנהלו באופן לקוי - השתמשו במפות ותצלומים שלא היו מעודכנים, וכתבו את פקודת המבצע ללא התייחסות לאפשרות הימצאותם של "כוחות שכנים" באזור הפעילות. כמו כן, נערך סיור באזור, אולם מהזווית שנערך לא היה ניתן לראות את המאחז. משכך, הכוח יצא למעצר הפעיל המבוקש מבלי שידע על אודות קיומו של המאחז. בנוסף, בהיעדר אזרחים באזור, נקבע בפקודה, כי כל אדם שנושא נשק באזור הפעילות ייחשב בבחינת "מופלל" - שיש לפעול נגדו באמצעים העומדים לרשות הכוח.

צוות התצפית של הכוח התמקם בנקודה שנמצאה במרחק של כ-530 מטרים מן היעד שבו היה אמור להימצא המבוקש, וכ-1000 מטרים מן המאחז. מאחר שצוות התצפית, היעד והמאחז ניצבו בקו כמעט ישר, צוות התצפית סבר בטעות כי היעד והמאחז מוצבים על גבי אותה הגבעה.

בבוקר יום האירוע, התקבל דיווח מהתצפית על שני חמושים שנמצאו ביעד, ובתגובה יצא הכוח לפעילות והוזנקו שני מסוקי קרב לאזור. הכוח העריך כי מדובר בחוליית המבוקשים, וניתן לכוח המעצר אישור לירות לעבר החשודים לשם ביצוע מעצרים. אז, הכוח פתח בירי לעבר אחד החשודים, ובחלוף רגעים ספורים נורה טיל ממסוק קרב לעבר החשוד השני. כתוצאה מכך, שני החשודים נהרגו.

בסיום האירוע, התברר ששני ההרוגים לא היו מחבלים אלא סג"ם יואב וסמ"ר יהודה ז"ל, אשר ביצעו פעולות אבטחה באזור. לעבר יהודה ז"ל נורו כאלף קליעים ו-17 פצצות נגד טנקים; ולעבר יואב ז"ל שוגר כאמור טיל ממסוק.

עם היוודע נסיבות האירוע החמורות, נערך תחקיר לבירור נסיבותיו. בעקבות ממצאיו, הרמטכ"ל הורה על מספר צעדים פיקודיים - עיכוב קידומו של מח"ט יהודה לתפקיד מפקד חטיבת הצנחנים; רישום הערה פיקודית למפקד הגדוד; הדחתו מתפקיד של מפקד הפלוגה; ורישום הערה לבעלי התפקידים במטה החטיבתי בהתאם למידת מעורבותם ותפקודם באירוע. במקביל, ממצאי התחקיר נבחנו על-ידי סגן

הפרקליט הצבאי הראשי (אשר לימים מונה לפצ"ר), שהחליט, לאחר היוועצות באלוף פיקוד מרכז, על פתיחה בחקירת המשטרה הצבאית החוקרת (מצ"ח) לבירור נסיבות האירוע.

ממצאי החקירה נבחנו על-ידי הפצ"ר שהחליט כי אין מקום לייחס למי מהמעורבים באירוע אשם פלילי, על אף שהתראו באירוע, וייתכן שהתרשלות זו הובילה למות המנוחים. לצד זאת, המליץ לנקוט צעדים מחמירים יותר כנגד המח"ט. בהמשך לכך, הרמטכ"ל קבע כי קידום המח"ט יעוכב לשנת 2009, אך מאוחר יותר חזר בו מקביעתו, והחליט כי המח"ט יתמנה לתפקיד מח"ט הצנחנים כבר בשנת 2005.

משפחות המנוחים השיגו בפני היועץ המשפטי לממשלה על החלטת הפצ"ר. היועץ מצא, לאחר שבחן את האירוע ונסיבותיו, לצד הצעדים הפיקודיים שננקטו, כי אין מקום להתערב בהחלטה לסגור את התיק החקירה.

במקביל, משפחות המנוחים הגישו בקשה לבית המשפט השלום בירושלים בבקשה שיפעיל את סמכותו לפי **חוק חקירת סיבות מוות תשי"ח-1958**, ולהורות על מינוי שופט חוקר לבירור סיבות המוות של המנוחים. בית משפט השלום דחה הבקשה, מן הטעם שסיבת המוות ונסיבותיו התבררו כבר במסגרת חקירת מצ"ח שנערכה, ולמעשה תכלית הבקשה למנות שופט חוקר היתה קבלת החלטה אחרת מזו שכבר התקבלה על בסיס חומר החקירה.

סמ"ר יהודה בן-יוסף וסג"ם יואב דורון ז"ל (מתוך אתר YNET)
סמ"ר יהודה בן-יוסף היה בן 22 במותו, וסג"ם יואב דורון היה בן 23 במותו

ההליך המשפטי

משפחות החיילים המנוחים יהודה ויואב ז"ל עתרו לבג"ץ נגד השופט החוקר בבית משפט השלום בירושלים, היועץ המשפטי לממשלה, הפצ"ר ומפקד מצ"ח, בבקשה לבטל את ההחלטות שקיבלו הגורמים המשפטיים ביחס לאירוע - החלטת בית המשפט השלום לדחות את בקשתם לחקור את סיבת מותם של המנוחים; החלטת הפצ"ר לסגור את תיק החקירה מבלי להעמיד לדין מי מהמעורבים באירוע; והחלטת היועץ שאישרה את החלטת הפצ"ר. נוסף על כך, בג"ץ התבקש להורות על עריכת השלמת חקירה או לחילופין להורות על עריכת חקירה על ידי גוף חוקר אזרחי.

העותרים הלינו על אופן עריכת החקירה שהתנהלה בעניין המנוחים, ובפרט טענו ל"טיוח" ולחוסר היכולת של גופי החקירה הצבאיים לערוך חקירה נאותה בהיותם כפופים למערכת הצבאית.

עוד הלינו העותרים נגד חוסר סבירותן של החלטות הפצ"ר והיועץ בהיותן מטילות סנקציות פיקודיות במקום סנקציות עונשיות, וכן בטענה שהסנקציות מפלות בפועל בין מוות שנגרם במסגרת פעילות צבאית, לבין מוות שנגרם בנסיבות אחרות.

בית המשפט העליון, בהרכב השופטות ע' ארבל, מ' נאור וא' חיות, קבע כי דין העתירה להידחות. בית המשפט קבע, כי טענת העותרים לפיה החקירה לא מקצועית, וגופי החקירה אינם עצמאיים, אינן מבוססות. עוד מצא בית המשפט העליון, כי חקירת מצ"ח הייתה מקיפה וכי נעשו מאמצים רבים להתחקות אחר בירור נסיבות האירוע. כמו כן, בית המשפט אימץ את עמדתו של בית המשפט השלום ופסק, כי במסגרת חקירת המצ"ח התבררו סיבת המוות ונסיבותיו, אשר לגביהם אין מחלוקת, ומשכך אין להורות על מינוי שופט חוקר.

אשר להשגה על החלטות הפצ"ר והיועמ"ש - ביהמ"ש חזר על ההלכה לפיה אין להתערב בשיקול דעתו של הפצ"ר, למעט במקרים חריגים בהם ההחלטה התקבלה בחוסר תום לב או שהיא חורגת ממתחם הסבירות. ביהמ"ש הוסיף כי ימעט להתערב בהחלטות שעניינן אי הגשת כתב אישום לעומת החלטה שגויה להגיש כתב אישום, ובהחלטות שעניינן אי הגשת כתב אישום לאחר קביעה שאין די ראיות, בניגוד לאי הגשת כתב אישום בטענה שאין עניין לציבור.

בית המשפט הדגיש, כי בבחינת סבירות החלטות הפצ"ר והיועמ"ש ניתן דגש גם "למאפייניה והשלכותיה של הפעילות ולמידת השפעתן על מהלך האירועים שהובילו לתוצאה". בהחלטה הובהר, כי יש לתת את הדעת לאי-הוודאות וללחץ הכרוכים בפעילות מבצעית, בה יש צורך בקבלת החלטה מיידיית אשר עלולה להוביל להשלכות הרות אסון. זאת, אל מול ההכרה בכך שנטילת סיכונים, מטבע הדברים, מגבירה את הפוטנציאל לטעויות. לפיכך, העמדת מפקד לדין פלילי עקב החלטה שהתקבלה בנסיבות מבצעיות אלו, אף אם מדובר בהתרשלות מצדו, עלולה למנוע את התקיימותן של פעולות אלו ובכך להסב נזק לאינטרס הציבורי.

בשים לב לאמור, קבע בית המשפט, כי "כשמדובר בפעילות צבאית מבצעית יש מקום לשקול, בכפוף לנסיבות המקרה ולחומרת ההתרשלות העולה ממנו, את השימוש בסנקציות פיקודיות גם במקרים מסוימים בהם היה מועמד המבצע לדין פלילי במידה והעבירה הייתה מבוצעת שלא כחלק מפעילות צבאית מבצעית". הובהר, כי אין הכוונה שבפעילויות מבצעיות ניתנת חסינות כללית לחיילים מפני העמדה לדין, אלא שיש להתחשב בתנאים המורכבים שבהן פועלים החיילים.

חשיבות הפרשה

למרבה הצער, טעויות במהלך פעילות מבצעית בכלל, ומקרי מוות מאש כוחותינו בפרט, אינם זרים לפעילות הצבאית. מערכת המשפט הצבאית עוסקת רבות באירועים מורכבים, קשים ורגישים אלה, תוך עריכת איזון עדין בין הצורך לאכוף את הדין בהתאם לנסיבות המקרה ולחומרת ההתרשלות העולה ממנו, לבין הצורך להתחשב בנסיבות המבצעיות ובתנאים המורכבים שבהם פועלים הכוחות. בשל חשיבותם ואופיים הייחודי של אירועים אלה עוסקת בהם גם מערכת המשפט האזרחית, ובכללה היועץ המשפטי לממשלה ובית המשפט העליון.

כך היה גם בפרשת פני חבר הטראגית, אשר נבחנה בקפידה על ידי מערכות המשפט הצבאית והאזרחית. בתוך כך, בית המשפט העליון שדן בהחלטות שהתקבלו ביחס לאירוע, קבע בפסק דינו מספר קביעות חשובות ומשמעותיות. ראשית, בית המשפט שרטט את גבולות הגזרה בין הספירה הפלילית לבין הספירה הפיקודית ביחס לעבירות שבוצעו בנסיבות מבצעיות, וקבע שהעמדה לדין, במקרים רבים, אינה דרך-המלך, ובמקומה יש לבחון הטלת סנקציות פיקודיות. שנית, בית המשפט עמד בהרחבה על השיקולים השונים שיש לשקול באכיפת אירועים מבצעיים, והדגיש את הצורך בהותרת מרווח של טעות לכוחות הפועלים בתנאים מבצעיים תוך סיכון ממשי לחייהם. שלישית, נבחן היחס שבין חוק חקירת סיבות מוות לבין חקירת המצ"ח, נקבע שאין להטיל ספק בעצמאותה של מצ"ח, ובדרך זו חוזק מעמדה. לבסוף, בית המשפט העליון חזר על הלכותיו ביחס למידת התערבותו המצומצמת בהחלטות הפצ"ר והיועץ המשפטי לממשלה, לאור כישוריהם, ניסיונם המקצועי, והאחריות הכבדה המונחת על כתפיהם.

מדוע בחרנו בנושא?

בפרקליטות לעניינים מבצעיים, אנו בוחנים באופן יומיומי את התנהגותם של חיילי צה"ל במהלך פעילות מבצעית. אלו, לרוב פועלים תחת תנאים מבצעיים מורכבים, ובהם חוסר ודאות ולחץ שמחייבים אותם לקבל החלטות מיידיות וכבדות משקל.

פרשת פני חבר ממחישה את העובדה שאנו מטפלים באירועים מורכבים בעלי רגישות מיוחדת, אשר מצויים בליבת ההתעניינות בצבא ובחברה הישראלית. הטיפול באירועים אלה כרוך בהתמודדות עם מגוון רחב של דילמות, שאחת הקשות בהן היא השאלה - האם נכון וראוי להעמיד לדין חייל שפעל בתנאים מורכבים ושגה שגיאה קשה, בעטיה איבדה משפחה את היקר לה מכל. לשאלה זו אין פתרון פשוט, והיא מחדדת בפנינו את האחריות הכבדה המוטלת על כתפינו שעה שאנו עוסקים באירועים אלה.

להרחבה בנושא, ראו את המקורות הבאים:

- בג"ץ 10782/05 דבורה בן יוסף נ' השופט דוד מינץ, שופט חוקר בבית משפט השלום בירושלים;
- מ"פ במגל"ץ הודח בעקבות הרג 2 המאבטחים בשוגג בהר חברון לפני כחודש וחצי - וואלה! חדשות (walla.co.il) – כתבה מאתר וואלה חדשות מיום 21 באפריל 2003;
- ביקורת חריפה על מינוי מפקד הצנחנים החדש - וואלה! חדשות(walla.co.il) – כתבה מאתר וואלה חדשות מיום 14 בספטמבר 2004;
- News1 | שני מאבטחים נהרגו בתקלה מבצעית-טראגית; המשפחות זועמות: "פאשלה לא נורמלית(nfc.co.il)" – כתבה מאתר News1 מיום 13 במארס 2003;
- טרגדיה באזור חברון: צה"ל הרג חייל ואזרח(ynet.co.il) - כתבה מאתר Ynet מיום 14 במארס 2003;
- חדשות - NRG מכת אש(makorrishon.co.il) - כתבה מאתר nrg מעריב מיום 4 בפברואר 2005.